

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ І МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

Грущинська Наталія Миколаївна

УДК 339.13

**ГЕОЕКОНОМІЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ
В ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОМУ РЕГІОНІ ЄВРОПИ
В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ ПРІОРИТЕТІВ УКРАЇНИ**

*Спеціальність 08.05.01 – світове господарство
і міжнародні економічні відносини*

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

КИЇВ – 2003

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у відділі глобальних систем сучасної цивілізації
Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України

Науковий керівник: **ТАТАРЕНКО Наталія Олексіївна**,
кандидат економічних наук, доцент, провідний
науковий співробітник відділу глобальних систем
сучасної цивілізації Інституту світової економіки і
міжнародних відносин НАН України

Офіційні опоненти: **РУМЯНЦЕВ Анатолій Павлович**,
доктор економічних наук, професор кафедри
світового господарства і міжнародних
економічних відносин Інституту міжнародних
відносин Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ПАНФІЛОВА Тамара Олександрівна,
кандидат економічних наук, старший науковий
співробітник, державний експерт Апарату Ради
національної безпеки і оборони України

Провідна установа: Київський національний економічний
університет,
кафедра міжнародної економіки

Захист відбудеться 23 грудня 2003 р. о 16 годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 26.176.01 по захисту дисертацій в Інституті світової економіки і
міжнародних відносин НАН України за адресою: 01030, Київ–30, вул.
Леонтовича, 5.

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту світової економіки
і міжнародних відносин НАН України за адресою: 01030, Київ–30, вул.
Леонтовича, 5.

Автореферат розісланий 17 листопада 2003 р.

*Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради*

А.М. Хахлюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Дослідження особливостей трансформаційних процесів у Центрально-Східному регіоні Європи постає одним із ключових завдань теоретичного забезпечення економічного розвитку України на сучасному етапі. Формування відкритої економіки держави вимагає широкого комплексного вивчення наявного зарубіжного досвіду, і в цьому контексті типологічно близькими до вітчизняних умов є реалії сусідніх країн, перед якими стоять аналогічні завдання розвитку.

Системний підхід до розглядуваної проблематики передбачає як вивчення геоекономічних аспектів проблеми, так і врахування параметрів технологічного, інноваційного розвитку. Йдеться про те, що конкурентоспроможність держави визначають як питання налагодження багатостороннього співробітництва за тими або іншими географічними векторами, у відповідності до певних інтеграційних тенденцій, так і забезпечення сприятливих умов функціонування галузей національної економіки, експортних виробництв, реалізації інноваційних проектів.

Співробітництво із країнами Центрально-Східного регіону Європи (ЦСЄ) має особливе значення для економіки України. Вони є найближчими сусідами нашої держави, що зумовлює особливе до них ставлення. Крім того, країни ЦСЄ є колишніми партнерами України по східному економічному блоку, всередині якого функціонували не тільки торговельні, але й інвестиційно-коопераційні механізми взаємодії, отже зараз вповні можливим було б поновлення подібних форм співробітництва. Нарешті, країни регіону є значно більш вдалими, ніж Україна, учасниками євроінтеграційного процесу, отже вони можуть розглядатися як своєрідні посередники під час здійснення спроб наближення України до ЄС.

Наведені міркування зумовлюють як актуальність, так і практичну значущість обраної теми дослідження в даній дисертації. Всебічне вивчення та практичне застосування моделей формування сучасної відкритої економіки, наслідування апробованих міжнародною практикою інтеграційних підходів сприятимуть подоланню нераціональності та неефективності макроекономічного регулювання, відтворювального механізму, переходу вітчизняної економіки на більш вигідні позиції в системі міжнародного поділу праці, в умовах сучасної конкурентної боротьби.

Теоретичному дослідженню цих питань, а також вивченню прикладних аспектів проблеми соціально-економічних реформ та співробітництва в регіоні присвячено велику кількість наукових досліджень та практичних розробок як у світовій, так і у вітчизняній економічній літературі.

Фундаментальні питання формування та розвитку інтеграційних механізмів, зокрема в регіоні ЦСЄ, вивчали такі відомі західні фахівці, як К.Андерсон, О.Бланшард, Д.Бойєр, М.Ландесман, Р.Солоу, Н.Стерн,

Дж.Стіглиць, спеціалісти із східноєвропейських країн: Я.Корнаї, П.Лукач, П.Медьєші, А.Торок, З.Тума та ін. Серед відомих дослідників проблематики регіонального розвитку у країнах СНД слід відзначити публікації В.Іноземцева, Е.Кочетова, О.Некіпелова, Р.Хасбулатова.

В Україні питання інтеграційного та регіонального розвитку досліджувалися такими авторами, як О.Білорус, В.Будкін, І.Бураковський, Б.Буркинський, М.Дудченко, В.Єременко, Д.Лук'яненко, О.Март'янов, В.Новицький, В.Оніщенко, Т.Панфілова, Ю.Пахомов, А.Поручник, В.Рокоча, Є.Панченко, З.Петренко, А.Румянцев, С.Сіденко, Н.Татаренко, А.Філіпенко та інші.

Але хоча в роботах цих та багатьох інших авторів висвітлено важливі питання трансформації господарських систем, геоекономічної політики, –потребує подальшого дослідження ряд аспектів інтеграції в Центрально-Східноєвропейському регіоні. Необхідним є й обґрунтування практичних кроків при оптимізації економічного регулювання в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконувалась у відповідності до планової тематики дослідження відділу глобальних систем сучасної цивілізації Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України, зокрема при розробці наступних тем: “Цивілізаційна структура сучасного світу: дискретність та універсалізм” (№ держреєстрації 0103U006309) та “Геоекономічна політика України в контексті світових інтеграційних процесів” (№ держреєстрації 0103U006310).

Мета та задачі дисертації полягають у комплексному дослідженні сутності геоекономічних трансформацій у Центрально-Східному регіоні Європи в контексті національних пріоритетів України, теоретичних і практичних аспектів забезпечення оптимальної моделі інтеграції економіки України в континентальний та світовий господарський простір, на базі чого в роботі формулюються та обґрунтовуються практичні рекомендації щодо геоекономічного вибору та регулятивних механізмів в Україні.

Для реалізації головної мети дослідження було поставлено ряд теоретико-методологічних та прикладних задач:

- визначити тенденції ринкової трансформації у країнах ЦСЄ, враховуючи широкий спектр геоекономічних та структурних чинників;
- дослідити характер інтеграційних процесів у регіоні ЦСЄ та виявити структурні та геоекономічні наслідки цього процесу для України;
- з'ясувати об'єктивні та суб'єктивні чинники процесів регіоналізації на континенті в контексті східноєвропейських реалій;
- прослідкувати роль інституціонального регулювання інтеграційних процесів у регіоні ЦСЄ та виявити можливості адаптації відповідного досвіду в Україні;
- виявити функціональну роль торговельно-економічного, коопераційного партнерства України з державами ЦСЄ у вітчизняній системі зовнішньоекономічної діяльності;

- виявити можливості максимізації результативності торгово-економічного співробітництва та налагодження коопераційної взаємодії України з державами ЦСЄ;
- встановити умови оптимізації режиму прикордонного співробітництва між Україною та державами ЦСЄ.

Об'єктом дослідження є трансформаційні економічні системи як специфічний феномен світогосподарських відносин, який характеризується глибокими структурними зрушеннями та динамізмом геоекономічної моделі.

Предметом дослідження виступають інструменти структурних реформ та формування відкритих економік за сучасних умов, підвищення їх ефективності та забезпечення міжнародної конкурентності.

Методи дослідження, які було застосовано в дисертації, обиралися у відповідності до тих задач, які ставилися в конкретних розділах та параграфах дисертації, але головним принципом було системне висвітлення загальних та специфічних ознак геоекономічних і структурних трансформацій у Центрально-Східному регіоні.

У ході дослідження застосовувалися логічний та історичний методи пізнання, методи системного аналізу та інші методи й підходи.

Зокрема, у першому розділі при дослідженні процесів системної трансформації в регіоні в контексті економічної глобалізації застосовувався системний підхід, логіка співвідношення загального та одиничного, історичний метод. Вивчення європейського інтеграційного контексту економічного розвитку в Центральній та Східній Європі (ЦСЄ) здійснювалося на основі компаративного аналізу, за умов співставлення трансформаційних процесів, розвитку інтеграційних моделей окремих країн та регіону загалом. Аналіз механізму та перспектив економічного співробітництва із країнами ЦСЄ з точки зору геоекономічних пріоритетів України проводився на основі вивчення та обробки емпіричного матеріалу, за умови критичного використання теоретичних та експертних оцінок.

У другому розділі при вивченні структурної політики країн Центрально-Східного регіону Європи, їхньої стратегії економічного зростання застосовувалися методи індукції та дедукції, методи покраїнового та секторального аналізу, за допомогою системного співвідношення загального та індивідуального. Особливості участі в системі міжнародного руху капіталів як фактору структурних реформ та динамізації розвитку країн Центрально-Східної Європи досліджувалися за допомогою аналізу та узагальнення статистичних даних, критичного використання теоретичних та експертних оцінок досліджуваних явищ. Вивчення інституційних аспектів адаптації країн регіону у процесі інтеграції до ЄС здійснювалося на базі діалектичного методу пізнання, методів макроекономічного аналізу.

У третьому розділі дослідження перспектив міжнародного економічного співробітництва України із країнами Центрально-Східного

регіону Європи, реалізації інтеграційного потенціалу України в регіоні в контексті розширення Євросоюзу здійснювалося на основі аналізу статистичного матеріалу, на базі функціонально-системного підходу. Експортно-імпортні та коопераційно-інвестиційні форми поглиблення співробітництва України із країнами ЦСЄ визначалися з урахуванням міжнародного досвіду, критичної оцінки можливостей його застосування в умовах України. Вивчення потенціалу прикордонного співробітництва України із країнами регіону ЦСЄ проводилося на основі вивчення міжнародно апробованих схем такого співробітництва та вивчення практичного потенціалу регіонів нашої держави щодо організації коопераційної взаємодії із закордонними партнерами.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у виявленні сутності процесів гео економічної трансформації в Центрально-Східному регіоні Європи в комплексі економіко-регулятивних та гео економічних зрушень.

Найбільш важливими теоретичними результатами, наявність яких визначає наукову новизну роботи та особистий внесок авторки в дослідження розглядуваних проблем, є те, що в дисертації було:

- визначено провідні тенденції ринкової трансформації у країнах ЦСЄ в комплексі гео економічних та структурних чинників та напрямів розвитку; зокрема показано, що трансформаційні процеси пов'язані не тільки з поворотом до ринкової системи, але і з пошуком власного місця в цивілізаційному процесі, у виробленні нової парадигми взаємодії з іншими країнами, з урахуванням ресурсних проблем;
- виявлено напрями формування та еволюції інтеграційних моделей країн Центрально-Східного регіону Європи в контексті процесів глобалізації та регіоналізації; показано, що інтеграція до Євросоюзу виступає гарантією соціально-економічної стабільності та динамізації розвитку країн регіону;
- обґрунтовано, що за сучасних умов ключову роль відіграють засоби інвестиційно-структурної політики держави, зокрема показано, що у країнах регіону, у відповідності до практики регулювання в Євросоюзі, в якості регулятивних інструментів виступають: податкова, кредитна, страхувальна підтримка обраних галузей та видів виробництва, регіональна допомога, цілеспрямована підтримка експортної діяльності, дедалі більш щільний екологічний контроль, заходи щодо стимулювання при впровадженні енерго- та матеріалозберігаючих технологій, підтримка при започаткуванні випуску принципово нової продукції, інноваційних проєктів, їх впровадження;
- сформульовано задачі мінімізації негативних наслідків та отримання позитивних результатів для України від розширення ЄС; зокрема показано, що потрібно проводити роботу із країнами – членами, майбутніми членами та кандидатами на вступ до ЄС щодо надання підтримки Україні при вступі до СОТ, створити підґрунтя для активного

переговорного процесу між Україною та ЄС для укладення Угоди про зону вільної торгівлі;

- вперше виявлено інституційні аспекти адаптації країн регіону у процесі інтеграції до ЄС, показано, що успіхи в ході структурної реформи та інтеграції було досягнуто завдяки підключенню країн ЦСЄ до конкретних програм науково-технічного партнерства, політиці підтримки експорту;
- виявлено, що широке торговельно-економічне, коопераційне партнерство України з державами ЦСЄ виступає важливою складовою геоекономічної моделі держави; зокрема показано, що такий вектор співробітництва відповідає традиційним відносинам та напрацьованим схемам відтворення за участю міжнародного фактора, особливо враховуючи вступ безпосередніх географічних сусідів до цього угруповання;
- доведено, що умовою забезпечення глобальної конкурентоспроможності постає перехід до активної промислово-технологічної політики, подолання тенденцій технологічної деградації ряду провідних галузей економіки, вихід на провідні позиції в конкурентній боротьбі за тими напрямками наукомісткого виробництва, за якими Україна має переваги;
- показано цілі “наближення” до ЄС та використання фактору близькості до цього блоку; наголошено на ролі підтримки України у процесі приєднання до ГАТТ/СОТ, на значущості підключення до окремих європейських програм, зокрема в галузі енергетики, транспорту, науки й техніки, охорони навколишнього середовища.

Практичне значення результатів дослідження полягає в можливостях використання положень дисертації, її прикладних висновків при оптимізації режиму співробітництва України з державами ЦСЄ. Окремі положення та матеріали роботи можуть використовуватися з метою прискорення інтеграції до структур Євросоюзу.

Доведено важливість застосування інноваційного підходу до організації процесу міжнародного співробітництва України, показано практичні задачі адаптації отриманого в регіоні досвіду підключення до інноваційних, науково-технічних проектів Євросоюзу.

Було обґрунтовано необхідність запровадження апробованих міжнародною практикою механізмів прикордонного співробітництва у формі єврорегіонів та висловлено конкретні пропозиції із цього питання.

Матеріали та висновки дисертації можуть використовуватись при викладанні нормативних навчальних курсів та спецкурсів з міжнародних економічних відносин, міжнародної економічної діяльності України, євроінтеграції.

Особистий внесок здобувачки полягає в тому, що всі наукові результати виконаної дисертації отримані авторкою та викладені здійснених по темі дослідження публікаціях самостійно.

Апробація результатів дослідження. Ряд теоретичних, а також теоретико-методологічних положень, практичних висновків, які містяться в дисертації, пройшов апробацію, зокрема під час наукових конференцій та при підготовці аналітичних розробок.

Положення дисертації дістали обговорення на міжнародних наукових конференціях, які проводилися в Інституті світової економіки і міжнародних відносин НАН України 21 жовтня 2002 р. (“Національна економічна стратегія в умовах глобалізації та регіоналізації”) та 25 лютого 2003 року (“Глобалізація та регіоналізація економічного розвитку”).

Окремі матеріали, положення та висновки роботи були використані в роботі відділу зовнішньоекономічних досліджень Інституту світової економіки і міжнародних відносин при підготовці документів: “До питання про відповідність системи стандартів України критеріям ЄС та доцільність їх дотримання”, який було надіслано до Адміністрації Президента України (2003 р.), а також “До питання про вступ України до світової організації торгівлі. Аналітична записка”, який було надіслано до Кабінету Міністрів України.

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження було викладено в 7 наукових статтях у фахових наукових виданнях. Загальний обсяг публікацій становить 4,5 д.а.

Структурно дисертація складається із вступу, трьох розділів (дев’яти параграфів), висновків, а також списку використаних літературних джерел (142 джерела) та 4 додатків. Основний текст дисертації викладено на 166 сторінках. Дисертаційне дослідження містить 10 аналітичних таблиць.

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. МОДИФІКАЦІЯ ІНТЕГРАЦІЙНИХ МОДЕЛЕЙ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОГО РЕГІОНУ ЄВРОПИ В КОНТЕКСТІ ПРОЦЕСІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ

- 1.1. Процеси системної трансформації в регіоні в контексті економічної глобалізації
- 1.2. Європейський інтеграційний контекст економічного розвитку в Центральній та Східній Європі
- 1.3. Економічне співробітництво з країнами ЦСЄ в системі геоекономічних пріоритетів України

Висновки по матеріалах дослідження у 1 розділі

РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРНА ПОЛІТИКА КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОГО РЕГІОНУ ЄВРОПИ ЯК ФАКТОР ТОРГОВО-КООПЕРАЦІЙНИХ ВЗАЄМИН З УКРАЇНОЮ

- 2.1. Стратегія економічного зростання в регіоні: нові передумови співробітництва
 - 2.2. Участь в системі міжнародного руху капіталів як фактор структурних реформ та динамізації розвитку країн Центрально-Східної Європи
 - 2.3. Інституційні аспекти адаптації країн регіону в процесі інтеграції до ЄС
- Висновки по матеріалах дослідження у 2 розділі

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОГО РЕГІОНУ ЄВРОПИ

- 3.1. Реалізація інтеграційного потенціалу України в регіоні в контексті розширення Євросоюзу
- 3.2. Експортно-імпортні та коопераційно-інвестиційні форми поглиблення співробітництва України з країнами ЦСЄ
- 3.3. Потенціал прикордонного співробітництва України з країнами регіону ЦСЄ

Висновки з дослідження у 3 розділі

ВИСНОВКИ

ЛІТЕРАТУРА

ДОДАТКИ

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** до дисертації обґрунтовано актуальність теми роботи, її мету, завдання дослідження та структуру, викладено наукову новизну і практичне значення результатів дисертації, їх зв'язок з іншими науковими розробками, характер апробації.

У **першому розділі** дисертації досліджуються питання, пов'язані з модифікацією інтеграційних моделей країн Центрально-Східного регіону Європи в контексті процесів глобалізації та регіоналізації. Зокрема вивчаються процеси системної трансформації в регіоні, актуальні проблеми адаптації умов економічного розвитку в Центральній та Східній Європі до європейських інтеграційних механізмів, роль співробітництва із країнами ЦСЄ для України.

Підкреслюється значення глобалізаційного контексту інтеграційного розвитку країн Центрально-Східного регіону Європи. Саме процеси, які відбуваються на рівні світогосподарської системи, визначають сьогодні як умови національного економічного розвитку окремих країн, так і параметри їх міжнародного співробітництва. Глобалізація робить світову економіку єдиним ринком та інтегрованою виробничою зоною з національними та регіональними секторами, що здійснюють між собою економічне співро-

бітництво. Виникають нові ринки (капіталів, іноземної валюти, страхування тощо) на глобальному рівні, з'являються нові інструменти (інформаційні системи, Інтернет), формуються нові угруповання, розробляються нові правила регулювання міжнародних відносин, концепції формування інформаційно-інтелектуального середовища.

Глобальні процеси загострюють конкурентну боротьбу, призводять до змін у перерозподілі фінансових та інвестиційних ресурсів, що інколи відбувається не на користь країн із низьким та середнім рівнем розвитку.

За цих умов важливим засобом конкурентної боротьби в сучасному світі, а також формою захисту власних економік від стихії світового ринку є формування угруповань та блоків держав, які проводять спільну й узгоджену економічну політику.

Євросоюз відіграє структуровизначальну роль при формуванні моделей відкритих економік країн ЦСЄ. Він виконує роль ядра доцентрового руху, у відповідності до якого визначаються особливості та динаміка інтеграційного процесу.

Відбувається адаптація соціально-економічних систем групи країн – нових членів ЄС до загальноєвропейських стандартів. У процесі приєднання країни повинні ухвалити величезну кількість нових законодавчих актів і внести вагомі корективи до чинного законодавства з метою адаптації власних нормативно-правових систем до відповідної системи ЄС у 23 сферах (цивільне право, захист прав власності, навколишнього середовища, правила конкуренції та ін.).

Упродовж 90-х років ЄС та країнами-членами укладались із країнами Центральної Європи так звані “Європейські угоди”, які підготували юридичну основу для поглиблення двосторонніх відносин та оформлювали наміри країн – асоційованих членів щодо набуття статусу повноправного членства в ЄС, що згодом було підтверджено заявами про вступ та відповідними рішеннями самого ЄС. Такими країнами, більш або менш успішними в інтеграційному відношенні, виступили серед держав-сусідів Естонія, Латвія, Литва, Польща, Румунія, Словенія, Чехія, Словаччина, Угорщина, Болгарія.

Розширення ЄС, як і асоційоване членство, має велике фінансове навантаження. Згідно попередніх підрахунків, для прийому до своїх лав нових членів Євросоюз потребуватиме додатково 150 млрд дол. Наприклад, Польщі необхідно привести у відповідність до стандартів ЄС кілька сотень нормативних документів, вона повинна буде виділяти в такому самому обсязі, як і країни Західної Європи, кошти на охорону довкілля, на соціальну безпеку громадян тощо. Усе це коштуватиме для Польщі близько 40 млрд дол.

Вступ 10 нових країн збільшить територію ЄС приблизно на третину, чисельність населення – на чверть, водночас сукупний ВВП об'єднання збільшиться лише на 4–5 %. Враховуючи це та обсяг витрат, розширення ЄС

за рахунок нових кандидатів може мати негативні наслідки для блоку загалом, отже про наступне розширення за участю України можна навіть не згадувати, поки не стане зрозумілим принципове прагнення Євросоюзу до розширення в майбутньому.

Ефективна та достатньо широка участь України в сучасних економічних інтеграційних процесах, у системі міжнародного співробітництва об'єктивно зумовлена перевагами стратегічного партнерства, національної безпеки, міжнародного поділу праці, а також нагальною необхідністю подолати відокремленість нашої держави від світового господарства. У свою чергу, об'єктивно зумовлені потреби підвищення результативності участі України у процесах міжнародного співробітництва, максимізації потенціалу національної спеціалізації потребують активізації багатобічної економічної взаємодії з усіма сусідніми відносно України державами.

Інтеграційні тенденції України до європейських структур були визначені офіційно. Але, хоча протягом перших років незалежності були зроблені важливі кроки у трансформаційній діяльності, вони значно відставали від тих, що було здійснено в сусідніх державах Центрально-Східного регіону континенту. Розширення ЄС на Схід може привести до наступних результатів та системних наслідків для України:

- 1) відбудеться загострення конкуренції між українськими виробниками та підприємствами нових членів на єдиному ринку Євросоюзу;
- 2) зміниться режим міжнародно-економічної діяльності: економічна політика та візовий режим західних сусідів України уніфікуються із загальноєвропейськими, тобто візовий режим, митні платежі, квоти та ліцензії розглядатимуться в аспекті угод між Україною та ЄС;
- 3) у торгівлі із західними сусідами українські компанії матимуть справу з ЄС, а не з окремими національними системами регулювання;
- 4) компаніям та фірмам України доведеться радикально підвищити власну конкурентоспроможність;
- 5) у зв'язку з новими умовами торгівлі можливим є скорочення експорту України до "старих" членів ЄС, а також цілком вірогідним видається збільшення імпорту із країн ЄС.

У **другому розділі** досліджується структурна політика країн Центрально-Східного регіону Європи як фактор торгово-коопераційних взаємин з Україною. Зокрема вивчається стратегія економічного зростання в регіоні, питання національної участі в системі міжнародного руху капіталів у контексті структурних реформ та динамізації розвитку країн Центрально-Східної Європи, інституційні аспекти адаптації країн регіону у процесі інтеграції до ЄС.

Економічне зростання в регіоні відбувається на фоні переходу від адміністративно-командної до ринкової системи господарства та має на меті підвищення ефективності функціонування економіки, оптимізацію умов

участі окремих країн у системі міжнародного поділу праці. Дійсно, магістральним вектором структурної перебудови трансформаційних економік є спрощення механізмів регулювання та послаблення регламентаційної складової такого регулювання. Але держава за будь-яких умов залишається сувереном (звичайно, за вилученням тих ситуацій, коли йдеться про відмову від певної частини економічного суверенітету у процесі регіональної інтеграції та глобальної лібералізації) в царині створення правил та вибору пріоритетів розвитку.

Саме на державному рівні визначаються і пріоритети інтеграції у світове господарство. Причому як цільовою функцією, так і інструментом перетворень виступає інтеграція національних економік до загальноєвропейського економічного простору. Функціонально така інтеграція сприяє покращенню режиму міжнародної торгівлі, міжнародного кооперування, руху капіталів, іншим формам міжнародного співробітництва, а відтак – поглибленню спеціалізації держав. Разом з тим, міжнародне співробітництво, а особливо ефективно зближення з ЄС (якщо таке зближення є реально досягнутим), виступає важливим чинником модернізації національної виробничої бази, всієї наявної інфраструктури економіки.

Засобами інвестиційно-структурної політики держави у країнах регіону, у відповідності до практики регулювання в Євросоюзі, виступають: податкова, кредитна, страхувальна підтримка обраних галузей та видів виробництва, надання регіональної допомоги, цілеспрямована та широка допомога при проведенні збутової, і передусім експортної, діяльності, дедалі більш щільний екологічний контроль, заходи зі стимулювання при впровадженні енерго- та матеріалозберігаючих технологій, підтримка при започаткуванні випуску принципово нової продукції, інноваційних проектів, їх упровадження, кооперації у сфері високотехнологічного виробництва.

Для практики сучасної України важливе методологічне значення має найбільш вдалий досвід країн регіону, зокрема – інвестиційної політики. Інвестиційні процеси в Республіці Чехія, а також у Словаччині характеризуються надходженням іноземних інвестицій у сучасні технології. Потенційних інвесторів приваблюють стійкий економічний і політичний розвиток Чеської та Словацької Республік, наявність висококваліфікованої робочої сили та заходи уряду, які підтримують інвесторів у виробничому секторі. Можна відзначити, що залученню іноземних інвестицій у болгарську економіку сприяють створена відповідно до завдань розвитку законодавчо-нормативна база, система оподаткування й відповідні агентства з питань залучення іноземних інвестицій.

Залученню ПІІ до Угорщини, як і в інших найбільш успішних державах ЦСЄ, сприяє розвинутий ринок цінних паперів. Він забезпечує достатньо гнучкі механізми фінансування за невисоких трансакційних витрат. Достатньо ефективним є й механізм взаємодії банківського сектора та ринку

цінних паперів. Можна констатувати сприятливі умови функціонування фондів венчурного капіталу, дії різноманітних інвестиційних засобів. Значною перевагою угорської економіки є наявність у ній відповідних установ, що сприяють даним процесам, зокрема інформаційно-консалтингового центру для іноземних інвесторів.

У результаті десятилітньої практики ринкової трансформації національні економіки країн Центральної та Східної Європи суттєво змінили власний стан, створили мережу достатньо ефективних соціально-економічних інститутів, законодавства, що пасують до ринкових реалій. Відповідні зміни відбулися й на рівні міжнародних зв'язків означених держав, що означало також і зміну реального місця країн у світовому господарстві. Але в результаті ринкових реформ, при формуванні нового інституційного механізму, означилися й деякі недоліки системного та, інколи, суб'єктивного характеру. Передусім слід відзначити, що на початку ринкових реформ значно знизився середній рівень реальних доходів населення та збільшилась нерівність в їх розподіленні.

Практика країн ЦСЄ свідчить про те, що інституційні чинники, зокрема інститути та правові регулятори, які створюються засобами зовнішньоекономічної політики, відіграють вирішальну роль при забезпеченні національної конкурентоспроможності економік транзитивного типу. Розвиток міжнародного правового поля багатобічного співробітництва та інтеграції постає необхідною функціональною складовою механізму інтеграції та поглиблення спеціалізації національної економіки.

Велике практичне значення має координація економічної політики за різними напрямками із державами субрегіону, до якого належить Україна. Така координація може реально сприяти зростанню обсягів субрегіональної торгівлі, збільшенню експорту, розвитку конкурентного середовища.

У **третьому розділі** досліджуються перспективи міжнародного економічного співробітництва України із країнами Центрально-Східного регіону Європи, зокрема характер реалізації інтеграційного потенціалу України в регіоні в контексті розширення Євросоюзу, особливості експортно-імпортного та коопераційно-інвестиційного співробітництва України із країнами ЦСЄ, потенціал прикордонного співробітництва України із країнами регіону ЦСЄ.

Констатуючи стан взаємних відносин Україна–ЄС, необхідно дотримуватись принципів реалізму і зосередитись передусім (особливо враховуючи занадтий та переважно необґрунтований оптимізм із приводу “європейськості” українських перспектив) на їх негативному боці, а також на прикладних питаннях. Важливо замислитися й над конкретними економічними передумовами, без створення яких інтегрування в ЄС є не реальним. Причому в даному відношенні був би корисним практичний досвід

Польщі, Угорщини, Чехії, держав Балтії та деяких інших географічних сусідів.

Україна повинна відповідати жорстким вимогам, які було закріплено в офіційних документах Євросоюзу. По-перше, країни, які претендують на повноправне членство в ЄС, повинні мати ринкову економіку, що вже функціонує на засадах, на яких працює економіка Євросоюзу, бути здатними витримувати конкуренцію, брати участь у широких соціально-господарських відносинах у рамках ЄС. По-друге, означені країни повинні застосовувати правила та регулюючі принципи, які встановлено в рамках ЄС.

Ключовим засобом розв'язання проблеми ефективного включення України в систему міжнародного поділу праці на континенті є оптимізація умов торгівлі, зокрема торгівлі в масштабах субрегіональних, двосторонніх відносин, а також започаткування ефективних інвестиційно-коопераційних проєктів, які засновуються на інноваційних моделях взаємодії.

Розширення Євросоюзу актуалізує проблематику транзиту українською територією товарів, і передусім енергоносіїв, на Захід. Можна констатувати збільшення сукупного потенціалу надання послуг транзиту з України, що зумовлено зростанням економічного потенціалу (а відтак і економічних потреб) Євросоюзу за рахунок Польщі, Угорщини, Словаччини, Чехії та ряду інших держав – нових членів.

Широке торговельно-економічне, коопераційне партнерство України з державами ЦСЄ виступає важливою складовою геоекономічної моделі нашої держави. Такий вектор співробітництва відповідає традиційним відносинам та напрацьованим схемам відтворення за участю міжнародного фактора. Разом з тим, він може розглядатися також і як фактор більш щільного наближення України до Євросоюзу, особливо враховуючи вступ безпосередніх географічних сусідів до цього угруповання.

Торгове співробітництво з державами ЦСЄ залежить переважно від умов торгівлі із блоком ЄС загалом, хоча окремі нормативно-правові умовності та реалії (наприклад, режим прикордонної торгівлі) можуть зумовити вилучення із цього правила. Можливими видаються різні комбінації інвестиційно-коопераційної взаємодії та торгівлі (поставка, монтаж комплектних підприємств та обладнання за умови наступної оплати вартості виготовленою продукцією, ліцензійний обмін, спільне проведення НДДКР, сприяння створенню та функціонуванню спільних підприємств тощо).

ВИСНОВКИ

1. Трансформаційні процеси в регіоні ЦСЄ мають подвійну природу, оскільки вони пов'язані як з поворотом до ринкової системи, так і з пошуком місця в цивілізаційному процесі, у виробленні нової парадигми взаємодії з іншими країнами, з урахуванням ресурсних проблем та глобалізаційних тенденцій. Необхідним компонентом макроекономічної політики та стратегії росту є задача інтеграції механізмів відтворення, розширення ринкових просторів. Членство в ЄС відкриває як для країн – нових членів Євросоюзу, так і для решти держав регіону додаткові стимули соціально-економічного розвитку.

2. Країни ЦСЄ, пострадянського простору становлять собою неоднорідну групу держав, причому відмінності соціально-економічного розвитку, його об'єктивні параметри впливають на динаміку євроінтеграційних процесів. ЄС послідовно здійснює допомогу ряду країн ЦСЄ з метою оптимізації умов вступу до нього.

3. Важливу роль у справі євроінтеграції країн ЦСЄ відіграє адаптація до стандартів ЄС, уніфікація регулятивних та технологічних режимів. Це пов'язано з тим, що процеси соціально-економічної трансформації та політика економічного зростання в ЦСЄ відображають не тільки ключові геоекономічні, але й актуальні технологічні тенденції сучасного розвитку, які дедалі більшою мірою зумовлюють національні пріоритети країн регіону.

4. У контексті геоекономічних реалій важливим для України є інтегрований розгляд базових завдань міжнародної економічної політики. В економічній сфері слід провести відповідну роботу із країнами-членами, майбутніми членами та кандидатами на вступ до ЄС щодо надання підтримки Україні при вступі до СОТ. Слід створити підґрунтя для активного переговорного процесу між Україною та ЄС щодо укладення Угоди про зону вільної торгівлі. При цьому слід домогтися згоди від ЄС на укладання такої угоди на асиметричній основі, що полегшить доступ українських експортерів на ринки країн ЄС. Просування на шляху до СОТ (з урахуванням інтересів вітчизняних виробників) постане важливим чинником прискорення інтеграції нашої держави до структур Євросоюзу.

5. Для України має велике значення застосування досвіду, який було набуто як у ході структурних реформ, так і під час реалізації інтеграційних програм. Особливо значущим постає той факт, що реалії сусідніх країн, перед якими стоять аналогічні завдання розвитку, є типологічно близькими до вітчизняних умов. Передусім слід звернути увагу на значущість активної макроекономічної політики, обмеженість застосування лібералізаційних заходів. Ті з країн регіону ЦСЄ, які застосовували науково обґрунтовані моделі структурної реформи, зокрема проводили приватизацію з особливою увагою до створення сприятливого інвестиційного клімату, сприяння експорту, змогли мінімізувати інфляційний тиск.

6. Ефективна участь України в сучасних економічних інтеграційних процесах, в системі міжнародного співробітництва об'єктивно зумовлена рядом факторів. Їх можна трактувати як переваги в контексті глобальної конкуренції (відтак йдеться про стратегічне партнерство), міркування національної безпеки, оптимізації механізму участі в міжнародному поділі праці. При цьому особливе значення має покращення режиму співробітництва нашої держави із сусідніми державами.

7. Прийом нових членів до Євросоюзу, з одного боку, виявив розбіжності й суперечності між його членами, а також "старими" та "новими" членами. Крім того, ця подія реально здатна спричинити до переоцінки варіантів подальшого розширення блоку. Обсяг витрат, а також негативні функціональні наслідки розширення ЄС за рахунок нових кандидатів можуть викликати погорсткішання умов подальшого розширення, отже наступне розширення за рахунок України може ускладнитися факторами, які є незалежними від нашої держави.

8. Держави ЦСЄ становлять невід'ємну складову гео економічної моделі України, що водночас відповідає традиційним відносинам та постає фактором наближення України до Євросоюзу. Економічні, а понад усе – виробничо-коопераційні, відносини між Україною та країнами ЦСЄ, починаючи з кінця 80-х років, зазнали суттєвої трансформації. Робота з покращення режиму та збільшення результативності співробітництва має враховувати системовизначальну роль євроінтеграційних тенденцій, які пов'язані зі зміною режиму співробітництва, тарифного та нетарифного регулювання у країнах ЦСЄ – нових членах ЄС.

9. Особливе значення в інтеграційному контексті для України має проблематика інноваційного та технологічного розвитку, оптимізації відповідної системи макроекономічного регулювання. На особливу увагу заслуговує задача подолання негативних тенденцій технологічної деградації ряду провідних галузей економіки України, вихід на провідні позиції в конкурентній боротьбі за тими напрямками наукомісткого виробництва, за якими вона має переваги. Це завдання можна вирішити за умов налагодження широких програм співробітництва, виробничої кооперації, що може реально сприяти зростанню обсягів субрегіональної торгівлі, збільшенню експорту, розвитку конкурентного середовища. У цьому відношенні важливим є підключення України до науково-технічних програм, проектів у високотехнологічній, інноваційній сфері. Це дозволить краще використати вітчизняний потенціал у тих сферах НДДКР та галузей обробки, які визначають перспективи формування експортного потенціалу, конкурентність держави в довгостроковому вимірі. Коопераційно-інвестиційні контакти можуть передбачати такі форми товарообміну й організації виробництва, як поставка, монтаж комплектних підприємств та обладнання за умови наступної оплати вартості виготовленою

продукцією, ліцензійний обмін, спільне проведення НДДКР, сприяння створенню й функціонуванню спільних підприємств тощо.

10. Слід залучити до активної коопераційної діяльності прикордонні області України в рамках єврорегіонів (“Буг”, “Карпатський”, “Верхній Прут”, “Нижній Дунай”), надати державну підтримку розвитку регіональної інфраструктури економічної та зовнішньоекономічної діяльності. Механізм державної підтримки підприємств у регіонах має бути законодавчо приведений у відповідність до норм ЄС та принципів ГАТТ / СОТ, водночас забезпечуючи захист внутрішнього ринку від імпорту, який є предметом забороненого субсидування.

Список опублікованих праць за темою дисертації

1. Грущинська Н. Передумови виникнення та розвиток спільної підприємницької діяльності в контексті поглиблення зовнішньоекономічного співробітництва між Україною та Словацькою Республікою // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. праць. Вип. 29. Частина IV. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2001. – С. 80–81.
2. Грущинська Н. Досвід активізації інвестиційних процесів в Словацькій Республіці та його використання в процесі розвитку міжнародного бізнесу в Україні // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. праць. Вип. 35. Частина I. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2002. – С. 179–181.
3. Грущинська Н. Формування ефективної економічної політики Словацької Республіки в умовах глобальних трансформаційних процесів як досвід для України // Економіка. Фінанси. Право. – 2002. – №2. – С. 33–36.
4. Грущинська Н. Співробітництво України з Словацькою Республікою в міжнародних організаціях як інтеграційний поштовх до європейської спільноти // Національний вісник Ужгородського державного університету. Сер. “Економіка”. – 2002. – №11. – С. 120–125.
5. Грущинська Н. Активний розвиток інвестиційних процесів у Словацькій Республіці та їх вплив на економіку України // Зб. наук. праць. Вип. 31 / Від. ред. – д.е.н., проф. В.Є.Новицький – К.: ІСЕМВ НАН України, 2002. – С. 77–84.
6. Грущинська Н. Процеси системної трансформації в регіоні ЦСЄ в контексті економічної глобалізації // Зб. наук. праць. Вип. 36 / Від. ред. – д.е.н., проф. В.Є.Новицький – К.: ІСЕМВ НАН України, 2003. – С. 271–278.
7. Грущинська Н. Вплив глобалізаційних процесів на розвиток торгово-економічних відносин України з країнами Центрально-Східного регіону // Зовнішня торгівля: Право та економіка. – 2003. – № 5–6 (9–10). – С. 31–37.

8. Грущинська Н. Головні аспекти транскордонного співробітництва між Україною та Словаччиною // Економічний часопис. – 2002. – №2. – С. 9–11.
9. Чала Н.М. Основні напрямки поглиблення україно-словацьких відносин у контексті формування зовнішньоекономічної політики України в сучасних умовах // Збірник матеріалів IV міжнародної науково-практичної конференції Української академії зовнішньої торгівлі “Проблеми регулювання зовнішньоекономічної діяльності України в сучасних умовах”. – Київ: Вид. УАЗТ. – 2001. – С. 170–171.
10. Грущинська Н. Формування ефективної економічної політики Словацької Республіки в умовах глобальних трансформаційних процесів як досвід для України // Збірник матеріалів V міжнародної науково-практичної конференції Української академії зовнішньої торгівлі “Вплив глобалізації на формування та розвиток зовнішньоекономічних зв’язків України”. – К.: Вид. УАЗТ. – 2002. – С. 365–367.
11. Грущинська Н. Головні аспекти транскордонного співробітництва України з країнами Центральної та Східної Європи (на прикладі Словацької Республіки) // Збірник матеріалів VI міжнародної науково-практичної конференції Української академії зовнішньої торгівлі “Актуальні правові та економічні проблеми розвитку зовнішньоекономічних зв’язків”. – Київ: Вид. УАЗТ. – 2003. – С. 147–149.

АНОТАЦІЯ

Грущинська Н.М. Геоелектронічні трансформації в
Центрально-Східному регіоні Європи в контексті національних пріоритетів
України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.05.01 – світове господарство і міжнародні економічні відносини. – Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, Київ – 2003.

У дисертації досліджуються питання геоелектронічних трансформацій у Центрально-Східному регіоні Європи в контексті національних пріоритетів України.

Процеси глобалізації, які перетворюють світову економіку на єдиний ринок та інтегровану виробничу зону, підвищують значення регіональних інтеграційних тенденцій. Для країн ЦСЄ це зумовлює підвищення значення Євросоюзу, який уособлює найбільш глибоку та ефективну модель багатостороннього економічного співробітництва.

Досліджується досвід країн ЦСЄ щодо здійснення структурних реформ, який має практичне значення для України у плані оптимізації макро-

економічного регулювання, а також вироблення більш ефективної євроінтеграційної стратегії.

Робляться конкретні пропозиції щодо інституційної політики, реалізації експортно-імпортних, технологічних, інвестиційних та прикордонних форм співробітництва України із країнами ЦСЄ.

Ключові слова: регіональна інтеграція, експорт, імпорт, ринкова трансформація, міжнародний рух капіталів, промислова політика, інноваційна модель.

АННОТАЦІЯ

Грущинская Н.Н. Геоэкономические трансформации в Центрально-Восточном регионе Европы в контексте национальных приоритетов Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.05.01 – мировое хозяйство и международные экономические отношения. Институт мировой экономики и международных отношений НАН Украины, Киев – 2003.

В диссертации исследуются вопросы геоэкономических трансформаций в Центрально-Восточном регионе Европы в контексте национальных приоритетов Украины.

Процессы глобализации, которые превращают мировую экономику в единый рынок и интегрированную производственную зону, повышают значение региональных интеграционных тенденций. Для стран Центрально-Восточной Европы (ЦВЕ) это обуславливает повышение значения Евросоюза, который воплощает наиболее глубокую и эффективную модель многостороннего экономического сотрудничества.

Исследуется опыт стран ЦВЕ по осуществлению структурных реформ, который имеет практическое значение для Украины в плане оптимизации макроэкономического регулирования, а также выработки более эффективной евроинтеграционной стратегии.

В результате десятилетней практики рыночной трансформации национальные экономики стран ЦВЕ существенно повысили свою эффективность, изменили свою роль в системе мирового хозяйства. Среди негативных последствий структурных реформ отмечается снижение уровня реальных доходов для многочисленных слоев населения, увеличение неравномерности распределения доходов.

Делаются конкретные предложения относительно институциональной политики, реализации экспортно-импортных, технологических, инвестиционных и приграничных форм сотрудничества Украины со странами ЦВЕ. В частности, отмечается перспективность вариантов взаимодействия, которые предусматривают осуществление взаимных поставок, монтаж комплектных

предприятий и оборудования при условии последующей оплаты стоимости произведенной продукцией, лицензионный обмен, совместное проведение НИОКР, содействие созданию и функционированию СП и т.д.

Подчеркивается необходимость активизации приграничного сотрудничества в форме еврорегионов. В качестве инструментов государственной поддержки данной формы международной экономической деятельности называются приведение в соответствие с нормами ЕС, ГАТТ/ВТО национальной нормативно-правовой базы, активное внедрение в практику удачных и апробированных центральноевропейскими странами подходов.

Ключевые слова: региональная интеграция, экспорт, импорт, рыночная трансформация, международное движение капиталов, промышленная политика, инновационная модель.

ANNOTATION

Grushchins'ka N. Geoeconomic Transformation in the Central-East Region of Europe in the Context of the National Priorities of Ukraine. – Manuscript.

Dissertation for the scientific degree of candidate of economic sciences in the specialty 08.05.01 – World Economy and International Economic Relations. Institute of World Economy and International Relations, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2003.

The dissertation investigates the issues of geoeconomic transformations in the Central-East region of Europe in the context of the national priorities of Ukraine.

The processes of Globalization transforming the World economy into the integrated market as well as an integrated productive zone increase the role of the regional integration tendencies. This fact makes more important the role of the European Union for the Central-East European countries as it appears to be the most profound and effective model of multilateral economic cooperation.

The experience of the Central-East European countries in providing structural reforms that is important to Ukraine while optimizing macroeconomic regulation as well as formulating the more effective euro-integration strategy is studied.

The concrete propositions on institutional policies, realization of export-import, cooperative, technology, investment and transregional forms of cooperation of Ukraine with the Central-East European countries are made.

Key words: regional integration, export, import, market transformation, international capital migration, industrial policy, innovation model.